

3. Item, divinae personae non tantum comparantur ad invicem secundum naturam quam una ab alia accipit, sed etiam secundum alia attributa. Sed in omnibus illis comparationibus intelliguntur aliquae relationes vel aequalitatis vel similitudinis. Ergo videtur quod tot sint relationes quot sunt ibi attributa.

4. Praeterea, ex omni operatione innascitur aliqua operantis relatio ad id circa quod est operatio. Sed in Deo secundum rationem distinguuntur plures operationes, ut est velle, intelligere et huiusmodi. Ergo sicut operationem generationis consequuntur secundum intellectum relationes originis, ita et ad alias operationes consequuntur aliae relationes, sicut intelligentis ad intellectum, et volentis ad volitum; et ita multiplicabuntur relationes secundum numerum operationum.

5. Item, sicut Pater et Filius conveniunt in hoc quod comparantur ad Spiritum sanctum ut principium; ita Filius et Spiritus sanctus conveniunt in hoc quod comparantur ad Patrem sicut ad principium. Sed communis spiratio est quaedam relatio conveniens Patri et Filio. Ergo esse a Patre erit alia relatio communis Filio et Spiritui sancto; et ita sunt plures quam quinque.

6. E contra videtur quod sint pauciores; quia, ut dictum est, artic. praec., proprietates sunt subsistentes personae. Ergo sunt ibi proprietates tot, quot sunt personae subsistentes. Sed personae subsistentes non sunt nisi tres. Ergo proprietates non sunt nisi tres.

Solutio. Respondeo dicendum, quod notiones, proprietatis et relationis differentia potest tripliciter assignari. Primo quantum ad rationem significationis; et sic sciendum est, quod paternitas dicitur relatio, secundum quod ad Filium refertur; dicitur autem proprietas, in quantum soli Patri convenit dicitur notio, in quantum est principium formale innotescenti Patrem. Secundo quantum ad ordinem intelligendi; quia cum nihil possit esse principium innotescenti aliquid, nisi sit sibi proprium, intellectum notionis praecedat intellectus proprietatis. Et quia proprietas non convenit nisi rei distinctae ab aliis, et distinctio in divinis non est nisi per oppositionem relationis; intellectum proprietatis in divinis praecedat intellectus relationis. Tertio quantum ad numerum; quia notiones sunt quinque, scilicet paternitas, filiatio, processio, innascibilitas, communis spiratio. Harum autem quatuor tantum sunt proprietates, quae uni personae tantum conveniunt, scilicet paternitas, innascibilitas, quae conveniunt tantum Patri; filiatio, quae convenit tantum Filio; processio, quae convenit tantum Spiritui sancto. Communis spiratio non potest dici proprietas simpliciter, quia convenit duabus personis; sed secundum quid, secundum quod aliquid dicitur esse proprium ad aliquid; est enim proprium Patris et Filii respectu Spiritus sancti. Harum etiam notionum quatuor sunt tantum relationes, scilicet paternitas, filiatio, processio, communis spiratio; innascibilitas enim non proprie dicitur relatio, nisi per reductionem, secundum quod negatio reducitur ad genus affirmationis, ut non homo ad genus hominis. Harum autem proprietatum vel notionum vel relationum, tres tantum sunt personales, scilicet constituentes personas: unde habent quasi actum differentiae constitutivae, scilicet paternitas, filiatio, processio. Aliae

duae sunt proprietates personae, sed non personales. Harum autem notionum quinque sufficientia sic patet. Ad hoc enim quod aliquid dicitur notio personae, tria requiruntur: primo quod ad originem pertineat, quia relationibus originis personae distinguuntur; secundo quod pertineat ad dignitatem, quia persona est hypostasis distincta proprietate ad dignitatem pertinentem; tertio quod dicitur aliquid speciale, quia commune non est sufficienter principium innotescenti. Dico igitur, quod pertinet ad originem potest significari vel affirmative vel negative. Si affirmative, vel dicitur secundum rationem principii, ut a quo alius, vel secundum rationem eius quod est a principio, ut qui ab alio. Utrumque istorum dicitur originem in communi: unde neutrum potest esse notio. Oportet ergo quod determinetur secundum specialem modum originis, qui non est nisi dupliciter, ut supra probatum est, dist. 15, qu. 1, art. 2, scilicet per modum naturae, et per modum amoris; et secundum utrumque habemus duas relationes: unam quae designat rationem principii, et alteram quae designat rationem eius quod est a principio; et sic sunt quatuor rationes, scilicet paternitas et filiatio quantum ad modum originis naturae; processio et communis spiratio quantum ad modum originis amoris. Si significatur negative, vel negatur ratio principii, vel ratio eius quod est a principio. Si negatur ratio principii, non est ad dignitatem pertinens, et ideo non potest esse notio Spiritus sancti, nec esse principium alicujus personae divinae. Si negatur ratio eius quod est a principio; aut in speciali, aut in generali. Si in speciali, non potest esse notio; quia quanto affirmatio est magis specialis, tanto notio (1) opposita est magis communis, sicut non homo est magis commune quam non animal; quia omne non animal est non homo; sed non convertitur. Si in generali, sic erit negatio specialis, et ad dignitatem pertinens; unde facit notionem Patris, quae est innascibilitas quae significat non esse ab alio, secundum quod est proprietas Patris. Quare autem dicitur innascibilitas per privationem nativitatis, specialiter infra dicitur, dist. 28, qu. 1, art. 1.

Ad primum igitur dicendum, quod relationes illae quae significantur in Deo ex habitu de creaturarum ad ipsum, nihil realiter ponunt in Deo, ut ex praedictis, haec quaest. art. 1, patet; et ideo non sequitur quod secundum hoc in infinitum multiplicentur relationes realiter in Deo existentes.

Ad secundum dicendum, quod relationes illae secundum quas attenditur distinctio idearum, non sunt fundatae in esse divino, sed in intellectu eius; unde realiter non habent esse in Deo, sed solum sunt intellectae ab ipso, sicut forma asini, et forma equi et huiusmodi; et non sicut bonitas et sapientia in ipso habent esse.

Ad tertium dicendum, quod aequalitas et similitudo non addunt aliquam relationem realem super paternitatem et filiationem; et ratio habet infra dicitur, 51 dist., quaest. 1, art. 1.

Ad quartum dicendum, quod relationes quibus non subest aliqua realis distinctio in re quae refertur, non est relatio realis. Unde quodcumque aliqua operatio reflectitur in suppositum operans,

(1) Forte negatio.

ex reali operatione non innascitur aliqua realis relatio, sed rationis tantum; et ideo cum dicitur, quod Deus vel anima intelligit se, non importatur ibi aliqua realis relatio, sed rationis tantum.

Ad quintum dicendum, quod esse ab aliquo non dicit determinatum modum originis; et ideo non dicit specialem notionem, sed salvatur in duobus notionibus, scilicet filiatione et processione, cum quibus non ponit in numerum, sicut nec ali-quod commune cum propriis quae sub eo continentur, sed communis spiratio dicit determinatum modum originis, secundum quam Pater et Filius sunt principium Spiritus sancti; et ideo dicit specialem notionem.

Ad sextum dicendum, quod quaelibet proprietatis in divinis, et quidquid est ibi, est subsistens; non tamen oportet quod sint tot res subsistentes quot sunt proprietates; sed quot opposito exigit realiter distinguens. Unde sicut in Deo bonitas et sapientia est subsistens, non tamen alia et alia res est subsistens, quia non habent oppositionem; ita etiam communis spiratio est subsistens, non tamen est alia res subsistens quam paternitas et filiatio, quia non habent oppositionem ad eam: unde in una re subsistente cum utroque esse potest. Nec tamen constituit personam in qua est, quia praesupponit secundum ordinem naturae paternitatem et filiationem, sicut et processio praesupponit generationem; et ideo non est personalis notio; et similiter (1) innascibilitas, cum non habeat oppositionem ad paternitatem, in eadem re subsistente esse potest; et quia negatio importata consequitur secundum intellectum in ea positionem principii, ideo non constituit personam, sed est in persona constituta per paternitatem.

Expositio textus.

Nihil quidem secundum accidens dicitur. Videtur

(1) Al. nec innascibilitas.

DISTINCTIO XXVII.

An eadem proprietates assignent Augustinus et Hilarius, et an istae sint quae dicuntur paternitas et filiatio et processio.

Hic quaeri potest, utrum proprietates quas Hilarius supra (dist. 26) assignavit, scilicet quod Pater semper est Pater, et Filius semper est Filius, sint illae eadem proprietates quas Augustinus superius (ead. dist.) distinctit, dicens, proprium esse Patris quod genuit Filium, et proprium Filii quod genuit esse a Patre; et Spiritus sancti quod ab utroque procedit; ac deinde utrum et istae sint illae quae dicuntur paternitas, filiatio et processio. Videtur quod non sint eadem proprietates quas ponit Hilarius, et illae quas ponit Augustinus. Si enim eadem sunt, idem est ergo Patri esse Patrem et genuisse Filium, quod utique quidam concedunt. Si autem hoc est, cui ergo convenit ut sit Pater, et convenit genuisse Filium. Natura ergo divina si Pater est, genuit Filium. Si vero non genuit, Pater non est. Sed quis audeat dicere, aut quod ipsa genuit Filium, aut quod ipsa Patrem non sit? Si autem ipsa Pater est, nec Filium genuit, non est ergo idem dicere aliquid esse Patrem et generare Filium. Et ita non videtur una eademque esse proprietates.

Responsio, ubi ostendit eandem esse proprietates.

Ad quod sine praerogative aliorum dicimus, quod eadem

ratio haec non valere; quia multa sunt accidentia inseparabilia, quae semper consequuntur subjectum inamissibiliter. — Ad quod dicendum, quod omne subjectum accidentis potest intelligi sine accidente, quamvis quandoque accidens inseparabiliter sequatur subjectum; et ideo, quia ipsum suppositum relationis non potest intelligi sine relatione, cum ipsa relatio sit suppositum subsistens, non potest esse accidens. In omni enim accidente quod advenit, est quaedam compositio subjecti ad accidens, propter quod sine eo intelligi potest; et ubi est compositio, est mutabilitas quantum ad naturam compositionis; quia omne quod compositum est, divisibile est, nisi aliqua causa impediatur.

Item *Omnes enim homines filii Dei sunt factura*, id est creatione; non tamen omnis creatura habet nomen filiationis, sed solum illa quae ad imaginem est. Vel melius. Homo dicitur filius factura etiam per adoptionem, quia cum prius non esset filius, factus est filius; et non habet hoc ex origine nativitatis suae quod sit Filius Dei, sicut habet aeternus Filius. Et haec expositio consonat sequentibus. De hac filiatione adoptionis dicitur in 5, dist. 10, qu. 5, art. 1.

Nec quidquam proprie (1), nisi Filius. Hoc dicit, quia filiatio est tota substantia ipsius; unde essentia divina non excluditur, quia essentia divina in Filio est filiatio. *Origine non adoptione.* Hoc est contra Nestorium et Photium, qui dicebant, aliam esse personam Dei et hominis; et ita sequitur quod filius hominis non sit Filius Dei naturaliter, sed per adoptionem. *Veritate non nuncupatione.* Contra Sabellium, qui dixit his nominibus, Pater et Filius nullam distinctionem in re subiacere. *Nativitate non creatione.* Contra Arium, qui dixit Deum Filium creaturam. Alia patent ex his quae dicta sunt de Spiritu sancto, dist. 18, qu. 1, art. 2.

(2) Forte ipse ut in textu.

proprietates notavit uterque, licet diversis verbis. Quod enim Hilarius (12 de Trinit., circa med.) ait, ita intelligi debet. Proprium Patris est quod semper Pater est; id est, proprietates Patris est, quae semper Pater est. Semper vero Pater est, quia semper genuit Filium. Ita et proprium Filii est quod semper Filius est; id est, proprietates Filii est, quae semper Filius est. Filius vero semper est, quia semper genuit esse. Ergo proprietates quae Pater Pater est, est quia semper genuit. Et haec eadem dicitur paternitas vel generatio. Et proprietates quae Filius semper est Filius, est quia semper genuit vel natus est vel origo vel nascibilitas. Sic et proprietates quae Spiritus sanctus est Spiritus sanctus vel donum, est quia procedit ab utroque; et haec eadem dicitur processio. In praemissis ergo locutionibus eadem significatae sunt proprietates.

Quomodo non est omnino idem dicere esse Patrem, et genuisse vel habere Filium, et ita de aliis.

Nec tamen videtur nobis omnino esse idem dicere aliquid esse Patrem et genuisse Filium, vel aliquid esse Filium et habere Patrem, vel esse Spiritum sanctum et procedere ab utroque; alioquin Pater non esset nomen hypostasis, id est personae, sed proprietatis tantum; similiter Filius

et Spiritus sanctus: et ita non per tria nomina significarentur tres personae. Ideoque dicimus, quia Patris nomen non tantum relationem notat, sed etiam hypostasim, idest substantiam, significat; ita et Filius et Spiritus sanctus.

Relationum vero vocabula sunt paternitas, filiatio, processio, nec personam significant.

Relationum vero vocabula, scilicet paternitas, filiatio, processio, vel gignere, gigni, procedere; ipsas tantum relationes non hypostasim significant sive habere Filium et habere Patrem: ut verbi gratia, cum dicimus, Deus est Pater, nomine Patris et relationem notamus (1) et divinam hypostasim significamus; ut sit intelligenda talis: Deus, vel divina essentia, est Pater, idest ille qui genuit, idest hypostasis quae habet Filium. Similiter Deus est Filius, idest hypostasis genita vel habens Patrem. Ita etiam Deus est Spiritus sanctus, idest hypostasis procedens ab utroque, sive ille qui procedit. Cum vero nomina relationum ponimus in praedicatis, notiones ipsas tantum significamus, non hypostasim; ut cum dicimus, Deus genuit, idest habet Filium; et, Deus genitus est, idest habet Patrem. Et tunc oportet intelligi in subjectis hypostasim tantum quae illis proprietatibus determinatur, non essentiam.

Quod proprietates determinant hypostasim, non substantiam, idest naturam.

Illae enim proprietates singulae singulis proprie conveniunt personis, et per eas personae determinantur, et a se invicem differunt sed a se non secedunt. Unde Joannes Damascenus (lib. 3 Fidei orth., cap. 6): « Non differunt ab invicem hypostasim secundum substantiam, sed secundum characteristicam idiomata, idest determinativas proprietates. » Characteristica vero, idest determinativa, sunt hypostasim et non naturae, etenim hypostasim determinat. Item, « Esse quidem aeternum, et aeternaliter dicimus divinam. » Verbi hypostasim, simpliciter, omnia habentem quae habet Pater, ut eius *ομοουσιον*, idest consubstantialitatem, nativitas modo et habitum a paterni hypostasi differentem, nunquam vero a paterni hypostasi secudentem. » Idem, a patris experientia personales proprietates, in eodem ait: « Differentiam hypostasim, idest personarum in tribus proprietatibus, idest paterni et filiali, et processibili, recognoscimus. Inevitabilis autem ipsas hypostasim, et in distantes invicem; et unitas quidem inconfusibiliter. Tres enim sunt, etsi unitae; divisae autem indistanter. Etenim singula perfecta est hypostasis, et propria proprietate, scilicet existentiae modum proprium, possidet: sed unitae sunt substantia, et non distat, neque secedunt a paterni hypostasi. » Ecce hic habes distinctas tres illas proprietates, quae supra diversis significatae sunt modis.

Quod sunt alia nomina personarum eadem proprietates notant, scilicet genitus, genitor, verbum, imago.

Hic non est praetermittendum, quod sicut Pater et Filius et Spiritus sanctus nomina personarum sunt, et proprietates personales designant; ita etiam sunt et alia nomina personarum, idest quae ipsas personas significant, et earum proprietates denotant, et easdem quas et nomina praedicta, unde et relative dicuntur, scilicet genitor, genitus, verbum, imago. Unde Augustinus (in 3 lib. de Trinitate, cap. 7) ait: « Videndum est, hoc significari cum dicitur genitus, quod significatur cum dicitur Filius. Ideo enim Filius quia genitus, et quia Filius, utique genitus. Sicut autem Filius ad Patrem, sic genitus ad genitorem refertur; et sicut Pater ad Filium, ita genitor ad genitum. » Idem (in 6 lib. de Trin., cap. 2): « Verbum quidem solus Filius accipitur, non simul Pater et Filius, tanquam ambo sint unum verbum. » Sic enim verbum dicitur quomodo imago. Non autem Pater et Filius simul ambo imago, sed Filius solus est imago Patris quomodo et Filius. » Idem (in 7 lib. de Trinitate, cap. 5): « Verbum, secundum quod sapientia est et essentia, non hoc est quod Pater; secundum quod verbum, non hoc est quod Pater; quia verbum non est Pater, et verbum relative dicitur, sicut Filius. » Item (in eodem lib., cap. 2): « Sicut Filius ad Patrem refertur, ita et verbum ad eum cuius est verbum refertur, cum dicitur verbum. Et propterea non eo verbum quod sapientia dicitur; quia verbum non ad se dicitur, sed tantum relative dicitur ad eum cuius est

(1) *Al. nominamus.*

verbum, sicut Filius ad Patrem. Eo quippe est Filius quo verbum, et eo est verbum quo Filius; sapientia vero quo essentia; et ideo quia Pater et Filius sunt una essentia, et una sapientia. » Item (in eodem, cap. 1): « Non est Pater ipse verbum, sicut nec Filius nec imago. Quid autem absurdum quam imaginem ad se dicit? » Idem (in 3 lib. cap. 13): « Dicitur relative Filius, relative etiam dicitur verbum et imago; et in omnibus his vocabulis ad Patrem refertur. Nulli autem horum Pater dicitur. »

Breviter summam colligit intelligentiae praedictorum.

Aperte ostensum est, quod sicut Filius vel genitus, relative dicitur ad Patrem, ita verbum et imago; et quod eo dicitur verbum sive imago, quo Filius; idest, eadem proprietate sive notione, dicitur verbum et imago, qua Filius. Sed non eo quo verbum, dicitur sapientia vel essentia; quia non notione qua dicitur verbum, dicitur sapientia. Nam sapientia dicitur secundum essentiam, non secundum relationem.

Generalis regula eorum quae ad se, et eorum quae relative dicuntur; quiquid enim ad se, simul ambo dicuntur, sed non ita in praedictis relativis.

Et est hic advertenda quaedam generalis regula eorum quae ad se, et eorum quae relative dicuntur de Patre et Filio: Quidquid enim ad se dicitur, ut ait Augustinus (in 6 lib. de Trinitate, cap. 2), non dicitur alter sine altero, id est, quidquid dicitur quod substantiam eorum ostendat, ambo simul dicitur. Ergo nec Pater est Deus sine Filio, nec Filius sine Patre, sed ambo simul Deus; sed non ambo simul Pater, non ambo simul Filius, vel Verbum, vel Imago.

An secundum suam substantiam dicatur Deus de Deo et huiusmodi.

Hic quaeritur cum dicitur Deus de Deo, lumen de lumine, et huiusmodi, utrum dicatur secundum substantiam: nam secundum relationem consistat ista non dici. Si vero secundum substantiam dicatur, simul ambo, scilicet Pater et Filius, possunt dici Deus de Deo, lumen de lumine, secundum praedictam regulam. Ad quod dicimus, quia licet Deus secundum substantiam dicatur lumen et sapientia et huiusmodi, et nunquam relative accipiatur; aliquando tamen pro relativis, idest pro personis, sed non relative accipiatur; ut cum dicitur, Deus genuit Deum, alterum pro Patre, alterum pro Filio ponimus. Similiter cum dicitur, Deus de Deo, lumen de lumine, in aliis quoque locutionibus saepe reperiuntur nomina essentiae ad significationem personarum deducta, ut cum dicitur Deus natus, Deus passus, Deus mortuus, ubi Filius tantum significatur: Ita et de solo Filio intelligitur, cum dicitur Deus de Deo, et huiusmodi. Unde Augustinus quaerens quomodo huiusmodi dicatur (in 6 lib. de Trinitate, cap. 2) ait: « Quomodo Deus de Deo, lumen de lumine dicitur? » Non enim simul ambo Deus de Deo; sed solus Filius de Deo, scilicet Patre: nec ambo simul lumen de lumine; sed solus Filius de lumine Patre. »

Quod tantum secundum nomen substantiae dicitur illud de illo, non secundum nomina personarum.

Et est sciendum, quod secundum nomina substantiae tantum dicitur illud de illo; licet ibi illa nomina substantiam non significant. Secundum vero eadem nomina personarum nunquam dicitur illud de illo, sicut verbum de verbo, vel Filius de Filio: quia huiusmodi nomina diversis personis convenire non possunt. Quod Augustinus, licet obscure (in eodem, lib. 7, cap. 2), ita dicit: « Hoc solum de eis dici non potest, illud de illo quod simul ambo non sunt; idest, illo solo nomine non possumus uti ad ostendendum unum de uno, quod simul ambo non convenit. Sicut verbum de verbo, dici non potest, quia non simul ambo verbum: nec imago de imagine, nec Filius de Filio, quia non simul ambo Filius vel imago. Et sicut nomina substantiae aliquando intelligentiam personarum distincte faciunt; ita etiam interdum totus Trinitatis simul. Unde Augustinus (in eodem, lib. 3, cap. 8) ait: « In Patris nomine ipse Pater per se pronuntiat, in Dei vero nomine et ipse Pater et Filius et Spiritus sanctus; » ut cum dicitur, Luc. 18, 19: « Nemo bonus nisi solus Deus; » quia Trinitas est unus solus Deus.

Ergo videtur quod una relatione referatur Pater ad Filium et Filius ad Patrem; et ita ad minus paternitas et filiatio sunt una relatio.

5. Item, in divinis nihil invenimus distinctum secundum rem, nisi per oppositionem relativam. Sed sicut inter attributa essentiae, ut bonitatem et sapientiam, non invenitur aliqua oppositio, ratione cuius de se invicem praedicantur, quia bonitas est sapientia, et e converso; ita etiam proprietates unius personae non habent aliquam oppositionem ad invicem; alias non possent in eodem supposito esse. Ergo videtur quod non sint plures secundum rem, et quod una praedicetur de alia, ut dicitur: paternitas est innascibilitas, et e converso.

4. Praeterea, non magis distat ratio verbi a ratione Filii, quam ratio ingentis a ratione Patris. Sed eadem notio designatur nomine verbi et Filii, ut in littera dicitur. Ergo videtur quod similiter eadem notio designetur nomine ingentis et nomine Patris; et sic innascibilitas et paternitas est una et eadem notio.

5. Item, unius personae ad aliam personam in divinis non est nisi una relatio. Sed nomine Patris, generationis et paternitatis importatur relatio Patris ad Filium. Ergo videtur quod omnia ista in divinis idem sunt: quod est contra Magistrum in littera.

Solutio. Respondeo dicendum, quod in divinis, ut supra dictum est, dist. 26, qu. 1, art. 3, sunt quinque notiones; non tamen sunt quinque res, sed solum tres res, scilicet Pater et Filius et Spiritus sanctus.

Ad eius intellectum sciendum est, quod in illo proprie aliqua multiplicatur et non unum sunt, cuius differentis propriis distinguuntur, ut dicit Philosophus (3 Metaph., text. 134, et 4 Physic., text. 20), verbi gratia, isosceles, idest triangulus duorum aequalium laterum, et isopleuros, idest triangulus aequaliterus, distinguuntur differentis trianguli; et ideo non dicimus quod sunt unus triangulus, sed plures. Non autem distinguuntur propriis differentis figurae, immo sub una figurae differentia incidunt, quod est habere tria latera; ideo et dicuntur una figura, quae est triangulus; et ideo non potest dici quod sunt plures res, nisi de illis quae per differentiam rei distinguuntur. Differentia autem rei in divinis non est nisi per oppositionem relationis; et ideo non poterit dici quod sunt plures res, nisi secundum quod exigit ista oppositio. Unde paternitas et filiatio sunt duae res, et similiter Pater et Filius. Sed paternitas et communis spiratio non sunt duae res, quia non opponuntur relative; sed tantum duae relationes, quia distinguuntur differentis relationis inquantum est relatio. Cum enim relatio dicatur secundum respectum ad alterum, differentiae relationis erunt secundum quod est ad diversa; et ideo, quia paternitate Pater refertur ad Filium, et communi spiratione ad Spiritum sanctum, communis spiratio et paternitas sunt duae relationes, et similiter duae notiones, inquantum est alia et alia ratio innoscensque Patrem in una et alia.

Ad primum igitur dicendum, quod oppositio secundum originem per prius secundum intellectum est in relationibus originis quam in ipsis personis quae ab invicem oriuntur: quia personae non opponuntur nisi secundum quod huiusmodi relationes habent: et ideo relationes oppositae seipsis distinguuntur, sicut differentiae constitutivae; sed personae relationibus, sicut species differentis.

Divisio textus.

Positis tribus personalibus proprietatibus divinarum personarum, hic Magister determinat de ipsis proprietatibus in comparatione ad nomina personarum, et dividitur in partes tres: in prima ostendit quod in omnibus personalibus nominibus praedictae proprietates designantur; in secunda proponit generalem regulam ad inveniendum huiusmodi nomina, quae proprietates designant, ibi: *Et est hic advertenda quaedam generalis regula*. Prima in duas: in prima ostendit quod dictae proprietates designantur in nominibus personalibus consuetis, scilicet nomine Patris et Filii et Spiritus sancti; in secunda ostendit quod designantur etiam aliis nominibus personas significantibus, ibi: *Hic non est praetermittendum*. Prima in duas: in prima ostendit quod praedicta nomina proprietates personarum designant; in secunda subjungit rationem, ibi: *Illae enim proprietates singulae singulis proprie conveniunt personis*, quae scilicet determinat personas: unde in nominibus personarum intelliguntur, sicut determinantur in determinato. Prima in duas: in prima ostendit quod nomina personarum designant proprietates praedictas; in secunda ostendit quod non est omnino idem modus significandi in nominibus proprietatum et nominibus personarum, ibi: *Non tamen videtur nobis omnino esse idem dicere, aliquid esse Patrem et gemisse Filium etc.* Circa primum tria facit: primo movet quaestionem; secundo ponit objectionem ad alteram partem, ibi: *Videtur quod non sint eadem proprietates quas ponit Hilarius*; tertio ponit solutionem, ibi: *Ad quod sine praedictis aliorum dicimus*.

Et est hic advertenda quaedam generalis regula. Hic ponit regulam ad inveniendum nomina personalia, et circa hoc tria facit: primo ponit regulam; secundo movet quaestionem circa regulam, et solvit eam, ibi: *Quaeritur hic, cum dicitur, Deus de Deo, lumen de lumine, et huiusmodi, utrum dicatur secundum substantiam*; tertio ex solutione quasi elicit quaedam conclusionem, ibi: *Et est sciendum quod secundum nomina substantiae tantum dicitur illud de illo*.

QUAESTIO I.

Hic quaeruntur duo. Primo de ipsis notionibus vel proprietatibus. Secundo de nominibus personalibus, et praecipue de verbo.

Circa primum duo quaeruntur: 1.º qualiter proprietates ad invicem differant; 2.º utrum proprietates vel relationes, operationes personales secundum intellectum praecedant, vel e converso.

ARTICULUS PRIMUS.

Utrum proprietates ad invicem distinguantur.

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod proprietates ad invicem non distinguantur. Nulla enim est distinctio in divinis, nisi secundum originem. Sed una proprietates non oritur ab alia: quia sicut essentia non generat, ita nec proprietates. Ergo proprietates ad invicem non distinguantur.

2. Praeterea, relatio est medium inter duo extrema. Sed inter duos terminos est una via media secundum rem, quamvis differat secundum rationem, sicut est eadem via a Thebis ad Athenas et e converso, ut dicit Philosophus (3 Physic., text. 21). S. Th. Opera omnia. V. 6.

Ad secundum dicendum, quod quidam dixerunt, ut Avicenna (tract. 5 Metaph., cap. 10) dicit, quod eadem numero relatio est in utroque extremorum; quod non potest esse, quia unum accidens non est in duobus subjectis; et ideo dicendum, quod in utroque extremorum est una relatio differens ab alia in quibusdam secundum speciem, sicut in illis quae diversis nominibus utrinque nominantur, ut paternitas et filiatio; sed in quibusdam non differunt specie, sed numero tantum, sicut quando utrumque est unum nomen, ut in similitudine et aequalitate; et tunc relatio quae est in uno sicut in subjecto, est in altero sicut in termino, et e converso; et ideo relatio secundum esse suum, prout in re fundamentum habet, non est medium, sed extremum; sed secundum respectum est medium; unde patet quod realiter distinguuntur.

Ad tertium dicendum, quod sicut attributa essentialia non sunt plures res, ita nec proprietates uni personae convenientes; sed sunt una res, quae est illa persona; sed tamen quia relatio manet in divinis etiam secundum communem rationem generis, manet etiam relatio distinctio, in quantum est relatio; et ideo potest dici quod sunt plures relationes, et una relatio de alia non praedicatur. Non sic autem est in essentialibus, quae non manent ibi secundum communem rationem generis; unde non distinguuntur secundum rationem alicujus communis, cujus ratio in Deo sit; si tamen accipiatur commune reale, ut significatur nomine primae impositionis; si vero accipiatur commune rationis, quod significatur nomine secundae impositionis, sic commune est omnibus quod sint attributa; et ideo quia dividunt unum commune rationis, secundum hoc non praedicantur de invicem. Non enim dicitur quod hoc attributum sit illud attributum; sed quod est aliud attributum ab illo. Sed quia non dividunt unum commune reale, ideo ratione divinae simplicitatis secundum quodcumque nomen primae impositionis de se invicem praedicantur, ut dicitur: Haec res est illa res; vel etiam propriis nominibus, ut Sapientia est bonitas.

Ad quartum dicendum, quod verbum et Filius non distinguuntur differentia relationis; quia utrumque dicit relationem ejusdem ad idem; et propter hoc non importantur nomine verbi et Filii duae relationes, sed una; similiter nomine domini et amoris; sed distinguuntur tantum secundum quod habent fundamentum in re, prout unum fundatur in emanatione naturae, scilicet Filius, et aliud in emanatione intellectus, scilicet verbum; quae in Deo non nisi ratione differunt; et ideo verbum et Filius differunt solum ratione et non relatione; sed ingenitus et Pater non respectu ejusdem dicuntur; et ideo constat quod non est una relatio, vel notio.

Ad quintum dicendum, quod sicut est in essentialibus quod idem est secundum rem divina operatio et Deus et Deitas, sed distinguuntur secundum rationem tantum fundatam in re; ita etiam est in personalibus, quod idem est secundum rem operatio personalis et persona et proprietates constituentes personam; sed differunt tantum secundum rationem et modum significandi. Unde dico, quod eadem ratio significatur per haec tria, Pater, paternitas, generatio; sed Pater significat illam per modum hypostasis vel personae, paternitas per modum proprietatis, generatio per modum operationis.

ARTICULUS II.

Utrum operatio personalis praecedat secundum rationem relationem personae. — (1 p., qu. 40, art. 1; et de Potent. qu. 10, art. 5.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod operatio personalis praecedat secundum intellectum relationem personae. Generatio enim, ut dictum est, dist. 5, qu. 1, art. 1, significat operationem personalem. Sed Magister in littera dicit, quod ideo est Pater quia genuit. Ergo videtur quod generatio secundum intellectum praecedat relationem Patris.

2. Praeterea, relatio paternitatis et operatio generationis se consequuntur. Aut ergo paternitas est principium hujus operationis quae est generatio, ut scilicet quia Pater est, ideo generat; aut consequitur ipsam per modum effectus relicti ab ipsa, ut scilicet quia generat, est Pater. Sed paternitas non est principium ipsius operationis; quia, ut dicit Anselmus (lib. Monolog. cap. 41 (1)), eo quod est Deus generat, et non eo quod est Pater. Ergo videtur quod paternitas consequatur generationem secundum intellectum.

3. Item, omnis relatio secundum intellectum consequitur illud in quo fundatur; sicut aequalitas consequitur quantitatem. Sed, secundum Philosophum (3 Metaph., text. 20), paternitas et filiatio fundantur in operatione. Ergo paternitas sequitur operationem generationis secundum intellectum.

4. Praeterea, sicut se habet generatio activa ad Patrem, ita se habet generatio passiva vel nativitas ad Filium. Sed filiatio nullo modo praecedit nativitatem secundum intellectum, sed semper consequitur. Ergo nec paternitas generationem activam, sed consequitur eam. Ergo videtur quod etiam paternitas secundum intellectum generationem activam sequatur.

Contra, operatio, secundum Philosophum (1 Metaph., in prol.), est individuorum disinctorum, vel singularium. Sed non est distinctum quid in divinis nisi per relationem. Ergo intellectum operationis personalis praecedit intellectus relationis.

Praeterea, principium operationis propriae alicujus oportet quod sit forma propria ejus. Sed generatio est propria operatio Patris. Cum igitur nulla forma Patris potentiae sit propria nisi paternitas, videtur quod paternitas sit principium generationis in Patre, et ita praecedat secundum intellectum.

Solutio. Respondeo dicendum, quod secundum illos qui dicunt, quod relationes non distinguunt nec constituent personas, sed tantum manifestant constitutas et distinctas, relatio consequitur operationem personalem absolute secundum intellectum. Sed quia non invenitur aliquid distinguens personas et constituens eas nisi relatio secundum rationem suae oppositionis; ideo dico, quod relatio, in quantum est constituens personam, praecedit secundum intellectum operationem. Secundum hoc ergo dico, quod ipsa relatio potest tripliciter considerari. Vel in quantum est relatio absolute, et ex hoc non habet quod praecedat operationem, immo magis quod sequatur.

(1) Nec in Monologio, ut ante notabatur, nec alibi occurrit: sicut nec illud quod infra in respons. ad secundum refertur (Ex edit. P. Nicolai).

2. Praeterea, inter omnia quae apud nos sunt, verbum videtur magis esse transiens, vel de magis transeuntibus, nec est quid subsistens. Sed quid dicitur in divinis, est permanens et subsistens. Ergo videtur quod verbum de Deo non proprie dicatur.

3. Si dicas, quod de Deo dicitur non verbum vocis, sed verbum cordis: contra. Hoc verbum definiens Anselmus (in Monol., cap. 20) dicit, quod dicere summo Spiritui nihil est aliud, quam cogitando intueri. Sed cogitare Deo non convenit, quia cogitatio dicit quaedam discursum rationis inquirentis et procedentis ex uno in aliud. Ergo videtur quod nec verbum aut dicere Deo conveniat.

4. Praeterea, verbum cordis videtur esse quaedam conceptio intellectus. Sed nihil concipitur ab intellectu nisi species rei intelligibilis, quam apud se format. Cum igitur Deus non cognoscat per speciem aliquam, sed se per essentiam suam videat, et sic cognoscat omnia; videtur quod non sit ibi proprie verbum intellectus.

Contra, Joann. 1, 1: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum.* Praeterea, nihil aliud est verbum, ut infra Augustinus dicit, dist. 18 (ex 7 de Trinit., cap. 12), quam genita sapientia. Sed genita sapientia est in Deo. Ergo videtur quod et verbum.

Solutio. Respondeo, absque omni dubio confidentem est, Deum esse verbum, et proprie verbum dici.

Ad cujus intellectum sciendum est, quod in nobis, ut quaedam Glossa ordinaria super Joann. (cap. 1) dicit, invenitur triplex verbum; scilicet cordis, et vocis, et quod habet imaginem vocis; cujus necessitas est, quod cum locutio nostra sit quaedam corporalis operatio, oportet quod ad ipsam concurrant ea quae ad omnem motum corporalem exiguntur. Oportet autem ad hoc quod sit motus corporalis hominis, qui scilicet est per deliberationem, quod praecedat deliberatio et iudicium in parte intellectiva. Sed quia intellectus est universalium, et operationes singularium, ideo, ut dicitur 5 de Anima (text. 46), oportet esse quaedam virtutem particularem quae apprehendit intentionem particularem rei, circa quam est operatio; et tertio oportet quod sequatur motus in corpore per virtutes motivas allixas musculis et nervis; ut quasi videtur esse quidam syllogismus, cujus in parte intellectiva habeatur major universalis, et in parte sensitiva habeatur minor particularis, et demum sequatur conclusio operationis particularis, per virtutem motivam imperatam; ipsa enim operatio se habet in operabilibus sicut conclusio in speculativis, ut dicitur 7 Metaphysic. (text. 55).

Si ergo accipiatur locutio secundum quod est in parte intellectiva tantum, sic est verbum cordis, quod etiam ab aliis dicitur verbum rei, quia est immediata similitudo ipsius rei; et a Damasceno dicitur (1 Fid. orth., cap. 18), quod est naturalis intellectus motus, velut lux ejus et splendor; et ab Augustino dicitur (lib. 9 de Trin., cap. 10) verbum animae impressum. Secundum autem quod est in imaginatione, quando scilicet quis imaginatur voces quibus intellectus conceptum proferre valeat, sic est verbum quod habet imaginem vocis, et quod ab aliis dicitur verbum speciei vocis, et a Damasceno dicitur verbum in corde enuntiatum, et ab Augustino dicitur verbum animi sinu cogitatum.

Vel in quantum est relatio divina quae est constituens personam et ipsa persona subsistens; et sic praecedit secundum intellectum operationem. Vel in quantum est ipsa operatio personalis; et sic sunt simul secundum intellectum, et idem.

Ad primum igitur dicendum, quod cum dicit Magister, quod quia genuit est Pater, accipit generationem non prout significatur per modum operationis, sed prout significatur per modum proprietatis constituens personam; et sic secundum intellectum praecedit personam constitutam et distinctam. Sic enim generationem pro paternitate ponunt, sicut etiam supra praecedenti distinct. Vel dicendum quod attendit ad relationem secundum quod relatio est, et non secundum quod est relatio divina constituens personam et distinguens. Vel potest melius dici, quod in hoc quod dicit, quod est Pater quia genuit, non importatur aliquis ordo per modum causae, sed potius identitas relationis; unde etiam ipse dicit, quod ideo est Filius quia genuit, et quia Filius ideo genitus, ex verbis Augustini (3 de Trin., cap. 7).

Ad secundum dicendum, quod, ut supra dictum est, dist. 7, qu. 1, art. 1, principium generationis in divinis non potest esse tantum natura, nec iterum tantum proprietates; sed natura divina prout est in Patre, vel proprietates quae est paternitas. Unde Anselmus (ubi supra) non dicit totum quod exigitur ad principium generationis. Ut enim totum complectamur, oportet dici quod non tantum quia Deus est, generat, vel quia Pater, sed quia Deus Pater.

Ad tertium dicendum, quod ratio illa procedit de relatione secundum rationem relationis absolute; sed haec relatio quae est paternitas, habet aliquid ultra: quia cum sit divina, constituit personam, et est ipsa persona constituta, ratione cujus praecedit secundum intellectum operationem.

Ad quartum dicendum, quod non est similis ratio in Patre et Filio: quia forma propria generati nullo modo est principium generationis activae vel passivae, sed consequens, et quasi terminus; et ideo filiatio nullo modo praecedit intellectum nativitatis; sed forma generantis propria est principium generationis activae: et ideo oportet quod praecedat intellectum generationis.

QUAESTIO II.

Deinde quaeritur de verbo; et circa hoc tria quaeruntur: 1.° utrum verbum proprie sit in divinis; 2.° utrum dicatur essentialiter, vel personaliter tantum; 3.° utrum in verbo importetur respectus ad creaturam.

ARTICULUS PRIMUS.

Utrum verbum dicatur proprie in divinis.

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod verbum non proprie in divinis dicatur. Omne enim nomen quod significat corporalem operationem, non potest Deo convenire nisi (1) metaphysice. Sed verbum est hujusmodi: dicitur enim a verberatione aeris ut dicit Priscianus (2) (lib. 1, cap. de verbo). Ergo verbum proprie de Deo non dicitur.

(1) *Al. deest nisi.*

(2) Caesariensis natione, professione grammaticus, qui ad Julium Patrumque opus hoc de partibus orationis inscripsit, et ad an. 440 sub Chosroe Persarum Rege floruisse dicitur, ad quem etiam scripsit quaestiones aliquas naturales, ut in Bibliotheca sua Gesnerus notat (Ex edit. P. Nicolai).

Secundum autem quod jam est in corporali actione per motum linguae et aliorum instrumentorum corporalium, dicitur verbum vocis; et a Damasceno verbum quod est angelus, scilicet nuntius, intelligentiae, et ab Augustino verbum cum syllogismis pronuntiatum.

Dico igitur, quod verbum vocis, et quod habet imaginem vocis, non potest dici in divinis, nisi metaphorice; sed verbum cordis quod consistit in intellectu tantum, dicitur etiam per prius de Deo quam de aliis.

Sed tamen sciendum est, quod in operationibus intellectus est quidam gradus. Primo enim est simplex intuitus intellectus in cognitione intelligibilis, et hoc nondum habet rationem verbi. Secundo est ibi ordinatio illius intelligibilis ad manifestationem vel alterius, secundum quod aliquis alteri loquitur, vel sui ipsius, secundum quod contingit aliquem etiam sibi ipsi loqui, et haec primo accipit rationem verbi; unde verbum nihil aliud dicit quam quandam emanationem ab intellectu per modum manifestantis. Et quia potest esse duplex intuitus, vel veri simpliciter, vel ulterius secundum quod verum extenditur in bonum et conveniens, et haec est perfecta apprehensio; ideo est duplex verbum: scilicet rei protatae quae placet, quod spirat amorem, et hoc est verbum perfectum; et verbum rei quae etiam displicet; unde dicit Augustinus (ubi supra) quod verbum dicitur animo impressum, quamvis res ipsa displicat aut non placeat.

Ad primum igitur dicendum, quod quamvis nomen verbi impositum sit a motu corporali, quod est ultimum in nostra locutione; tamen impositum est ad significandum omne quod dicitur vel exterius vel interius. Unde quamvis interpretatio nominis non conveniat Deo, convenit tamen res significata per nomen, sicut frequenter contingit, ut dictum est, dist. 26, qu. 1, art. 1, de hoc nomine *persona*.

Ad secundum dicendum, quod verbum vocis neque permanet neque subsistit in nobis, sed verbum cordis nostri permanet, quamvis non subsistat; et ideo patet quod quamvis verbum non habeat ex ratione verbi quod permaneat vel subsistat, tamen habet diversas rationes perfectionis, secundum quod in diversis invenitur; et ideo verbum divinum habet quod sit permanens et subsistens; sicut et de amore supra, dist. 10, qu. 1, art. 1, dictum est.

Ad tertium dicendum, quod sine dubio cogitatio in Deo proprie non est; sed Anselmus per similitudinem nomen cogitationis posuit. Sicut enim in cogitatione est exitus rationis ab uno in aliud per collectionem (1), ita etiam ratio verbi, ut dictum est, in corp. art., completur in quadam emanatione et exitu ab intellectu; unde addit supra simplicem intuitum intellectus aliquid cogitationi simile.

Ad quartum dicendum, quod intellectus divinus non intelligit essentiam suam per aliquam speciem differentem essentialiter aut realiter ab ipsa essentia; nihilominus tamen ipse intelligit essentiam suam per essentiam suam; unde essentia se habet ut intelligens et ut intellecta et ut quo intelligitur; et in quantum se habet ut intelligens, sic vere et proprie est ibi ratio intellectus, et in-

(1) Forte collationem.

quantum se habet ut id quo intelligitur, est ibi vere ratio intellecti; sed in quantum se habet ut quo intelligitur, sic est ibi ratio verbi.

ARTICULUS II.

Utrum verbum dicatur personaliter.

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod verbum non dicatur personaliter; sicut enim dicit Augustinus (lib. 9 de Trin., cap. 10), verbum quod insinuare intendimus, cum amore notitia est. Sed notitia dicitur essentialiter. Ergo et verbum.

2. Praeterea, omne illud quod potest intelligi non intellecta distinctione personarum, est essentialiter in divinis. Sed non intellecta distinctione personarum, adhuc potest intelligi quod intellectus divinus manifestat se sibi, et manifestat se creaturae. Cum ergo verbum non addat aliquid supra rationem intellectus nisi ordinem manifestationis, videtur quod verbum sit essentialiter, sicut et intelligere.

3. Item, verbum est terminus huius actus qui est dicere; nihil enim dicitur nisi verbum. Sed quaelibet persona potest dicere se, et potest dicere essentiam suam. Ergo essentia est verbum, et quaelibet persona est verbum; et ita verbum essentialiter dicitur. Nec potest dici, quod quilibet eorum dicat se verbo Patris; quia perfectus est dicere verbo proprio, quam alterius; et ita, cum unaquaque persona perfectissime se dicat, videtur quod quaelibet dicat se verbo proprio; sed non verbo proprio quod sit ab ipsa; quia sic essent plures personae quam tres. Ergo verbo proprio quod est ipsa.

4. Praeterea, ut dictum est, artic. antec., verbum dicit conceptionem intellectus. Sed conceptus intellectus nullus est nisi species intelligibilis formata in intellectu. Ergo in Deo non potest esse verbum nisi illud quod se habet per modum speciei, et quo intelligitur. Sed hoc est principium intelligendi, in quo aliquid intelligitur, et quo intelligitur. Ergo videtur quod si Filius diceretur tantum verbum personaliter, Filius esset principium actus intelligendi in Patre, quod supra improbatum est, in 3 distinct., ab Augustino.

5. Contra est quod Augustinus dicit (lib. 7 de Trin., cap. 2), quod eo dicitur verbum in divinis quo Filius et quo sapientia genita. Sed ista omnia dicuntur personaliter. Ergo videtur quod et verbum.

6. Praeterea, Augustinus (ibidem, cap. 1) dicit, quod quamvis sint tres qui dicant, tamen non est ibi nisi unum verbum. Ergo videtur quod verbum tantum dicatur personaliter.

7. Item, verbum, ut dictum est, artic. antec., dicit ordinem cuiusdam exitus, et conceptionem intellectus, et dicitur ad aliquid, sicut in littera dicitur. Omnia autem haec videntur ad personas pertinere. Ergo videtur quod verbum sit personale.

QUAESTIUNCULA II.

Uterius quaeritur circa hoc: si verbum dicatur personaliter, utrum solus Filius dicendus sit verbum. 1. Videtur quod non. Quia sicut Filius exit a Patre ut manifestans ipsum, ita et Spiritus sanctus. Ergo ratio verbi utrique aequaliter convenit.

2. Praeterea, intellectus est quasi medium inter

naturam quam sequitur, et voluntatem quam praecedit. Sed medium pertinet ad utrumque extremorum. Cum ergo verbum dicat processionem intellectus, videtur quod non magis dicatur Filius verbum, qui procedit per modum naturae, quam Spiritus sanctus, qui procedit per modum voluntatis.

3. Item, causa manifestatur per effectum. Sed intellectus divinus est causa omnium creaturarum, sicut intellectus artificis causa artificiorum. Ergo omnes creaturae possunt dici verbum Dei.

Contra est quod dicit Augustinus (lib. de Trin. 13, cap. 17), quod sicut in Trinitate solus Filius dicitur verbum, ita (1) solus Spiritus sanctus dicitur donum. Ergo sicut donum non convenit Filio, ita nec verbum Spiritui sancto.

Solutio I. Respondeo dicendum, quod circa hoc sunt diversae opiniones. Quidam enim dicunt, quod dicere de Deo dicitur tripliciter: quandoque enim dicere est idem quod intelligere, et sic est essentialiter; quandoque autem (2) dicere idem est quod generare, et sic est notionaliter; quandoque autem (3) dicere est idem quod creare, et sic dicere connotat respectum ad creaturam, et est essentialiter. Dicunt igitur quod huic actui non respondet verbum nisi quantum ad secundum modum dicendi; et ideo quamvis dicere dicatur essentialiter et personaliter, tamen verbum non dicitur nisi personaliter. Sed hoc non videtur verum: quia non est intelligibile quod aliquid dicatur et non sit verbum; unde oportet quod quoties dicitur dicere toties dicatur verbum (4).

Alii dicunt, quod dicere nihil aliud est in universali quam manifestare intellectum suum. Potest autem homo manifestare intellectum suum vel alteri, sicut verbo vocali, vel sibi ipsi, sicut verbo cordis. Ita dicunt, quod utroque modo Deus manifestat intellectum suum, scilicet condendo creaturam, quae est verbum ipsius, quasi verbum vocabile, et generando Filium, secundum quod manifestat se apud seipsum, et hoc est idem quod verbum cordis. Unde dicunt, quod verbum dictum de Deo semper est personale. Sed hoc non videtur verum: quia si inquiratur quid sit istud verbum quo aliquis sibi loquitur, non invenitur esse nisi conceptio intellectus. Conceptio autem intellectus est vel operatio ipsa quae est intelligere, vel species intellecta. Unde oportet quod verbum vel dicatur ipsa operatio intelligendi, vel ipsa species quae est similitudo rei intellectae; et sine utroque istorum non potest quis intelligere: utrumque enim istorum est id quo quis intelligit formaliter. Et ideo impossibile est quod accipiendo hoc modo verbum, aliquis intelligat nisi verbo intellectus sui, quod sit vel operatio ejus, vel ratio operationis ad eam, sicut medium cognoscendi se habens, quae est species rei intellectae. Unde cum Pater intelligat se, si non esset ibi nisi verbum personale, quod est Filius, oporteret quod Pater intelligeret Filio, quasi formaliter: et hoc supra improbatum est, dist. 3, quaest. 3, art. 1.

Et ideo dicendum est cum aliis, quod hoc nomen *verbum* ex virtute vocabuli potest personaliter et essentialiter accipi. Non enim significat tantum

(1) *Al. additur ergo.*

(2) *Al. repetitur enim.*

(3) *Al. enim.*

(4) *Al. dicitur intelligere.*

relationem, sicut hoc nomen *Pater*, vel *Filius*, sed imponitur ad significandum rem aliquam absolutam simul cum respectu, sicut hoc nomen *scientia*; sed in hoc differt, quia relatio quae importatur hoc nomine *scientia*, non est relatio originis, secundum quam referatur scientia ad illud a quo est; sed est relatio secundum quam referatur ad illud ad quod est, scilicet ad scibile; sed hoc nomen *verbum* importat relationem secundum quam referatur ad illud a quo est, scilicet ad dicentem. Huiusmodi autem relationes in divinis contingit esse dupliciter: quaedam enim sunt reales, quae requirunt distinctionem realem, sicut paternitas et filiatio, quia nulla res potest esse pater et filius respectu ejusdem; quaedam autem sunt relationes rationis tantum, quae non requirunt distinctionem realem, sed rationis, sicut relatio quae importatur in hoc nomine *operatio*. Habet enim operatio respectum implicitum ad operatorem (1) a quo est: nec in divinis differunt operans et operatio, nisi ratione tantum. Si igitur relatio importata hoc nomine *verbum*, sit relatio rationis tantum, sic nihil prohibet quin essentialiter dicatur, et videtur sufficere ad rationem verbi, secundum quod a nobis in Deum transmittitur; quia in nobis, ut dictum est, artic. praec., nihil aliud est verbum nisi species intellecta, vel forte ipsa operatio intelligentis; et neutrum eorum realiter distinguitur ab essentia divina. Si autem importet relationem realem distinctionem exigentem, oportet quod personaliter dicatur, quia non est distinctio realis in divinis nisi personarum. Et est simile de amore, qui secundum eandem distinctionem essentialiter et personaliter dicitur, ut supra dictum est, dist. 18, quaest. 1, art. 1. Cum enim verbum sit similitudo ipsius rei intellectae, prout est concepta in intellectu, et ordinata ad manifestationem, vel ad se, vel ad alterum; ista species in divinis potest accipi dupliciter: vel secundum quod dicit id quo aliquid formaliter in divinis intelligitur; et sic, cum ipsa essentia per se intelligatur et manifestetur, ipsa essentia erit verbum; et sic verbum et intellectus et res cuius est verbum, non differunt nisi secundum rationem, sicut in divinis differunt quo intelligitur et quod intelligitur et quod intelligitur; vel secundum quod species intellecta nominat aliquid distinctum realiter ab eo cuius similitudinem gerit; et sic verbum dicitur personaliter, et convenit Filio, in quo manifestatur Pater, sicut principium manifestatur in eo quod est a principio per modum intellectus procedens. Sed tamen in usu sanctorum et communiter loquentium est quod hoc nomen *verbum* relationem realiter distinguentem importat, ut dicit Augustinus (7 de Trin., cap. 2), quod verbum idem est quod sapientia genita; et ideo ista quaestio parum valet, quia non est de re, sed de voci significatione, quae est ad placitum; unde in ea plurimum valet usus, quia nominibus utendum est ut plures, secundum Philosophum (lib. 2 Top., cap. 2); de rebus autem iudicandum secundum sapientes. Cum enim de rebus constat, frustra in verbis habetur controversia, ut dicit Magister, lib. 2, dist. 14. Sed tamen ea quae in divinis dicuntur, non sunt extendenda nisi quantum sacra Scriptura eis utitur.

Ad primum igitur dicendum, quod notitia non dicit totam rationem verbi: quia notitia et sapientia

(1) *Al. ad operationem.*

dicuntur per modum quiescentis et manentis in eo cuius sunt; et ideo nunquam dicuntur nisi essentialiter, quamvis possint esse appropriata; sed verbum dicit quandam emanationem intellectus, et exitum in manifestationem sui; et ideo, quia exitus iste potest intelligi vel secundum rem distinctam, prout Filius exit a Patre, vel secundum rationem tantum, prout intelligere est ab intellectu divino; ideo verbum quandoque essentialiter et quandoque personaliter dicitur, sicut et amor.

Ad secundum dicendum, quod non intellecta distinctione personarum, adhuc intellectus divinus potest manifestare seipsum et ad se et ad alterum. Ad alterum, sicut creando creaturam, vel inspirando cognitionem sui creaturae. Ad seipsum, per modum quo aliquis convertitur supra id quod intellexit, ut manifestum fiat utrum verum sit vel non quod intellectu percipit; hoc enim proprie est loqui in corde. Propter quod habet aliquid simile cognitioni; non tamen esset ibi manifestatio principii in aliquo realiter distincto et existente per modum intellectus in eadem natura, non intellecta distinctione personarum.

Tertium conceditur.

Ad quartum dicendum, quod nullo modo est concedendum quod Pater intelligat a Filio, vel quod intelligat in Filio, sicut in objecto vel specie qua cognoscitur; quia hoc poneret Filium habere aliquam rationem principii ad Patrem. Sed tamen concedendum est quod Pater intelligit in Filio et seipsum et alia, in quantum videt Filium esse similitudinem suam et omnium aliorum, sicut principium videtur in eo cuius est principium, quamvis et in seipso videtur. Possum enim videre hominem in imagine sua, quamvis ipsum etiam per se videam. Ita quamvis Pater seipsum videat in se et omnia alia, tamen omnia potest videre in Filio, et seipsum, sicut et seipsum in creatura videre potest, in quantum ipsum creatura repraesentat, quamvis imperfecte.

Ad quintum quod in contrarium obicitur, dicendum, quod Augustinus (loc. cit.) accipit verbum prout dicit realem exitum et distinctionem a dicente, et non secundum quod ad rationem verbi sufficit distinctio rationis; et ideo accipit verbum tantum personaliter.

Ad sextum dicendum, quod in divinis non est nisi tantum unum verbum; et tamen est ibi verbum personale et essentialiter, quia persona non distinguitur ab essentialiter; unde nec excluditur per dictionem exclusivam.

Ad septimum dicendum, quod omnia illa quae dicuntur, possunt accipi realiter vel secundum rationem; et utrumque sufficit ad rationem verbi; et ideo potest dici essentialiter et personaliter.

Solutio II. Ad id quod ulterius quaeritur, dicendum, quod si verbum personaliter sumatur, soli Filio convenit, et non Spiritui sancto; quia Spiritus sanctus procedit per modum voluntatis; et ideo proprie dicitur amor et donum; sed procedere per modum naturae vel intellectus convenit Filio; et ideo ipse proprie et genitus et verbum dicitur.

Ad primum ergo quod obicitur, dicendum, quod ad rationem verbi non solum exigitur esse manifestativum: quia sic cuiuslibet causae esset verbum sensus effectus, quod non potest dici nisi metaphorice; sed oportet quod in illo verbo intelligatur processio intellectus, et hoc non convenit Spiritui sancto.

Ad secundum dicendum, quod Spiritus sanctus procedit a duobus; et ideo sua processio est per

modum conformitatis amoris, quae est ex unione voluntatis in volentibus; et propter hoc procedit tantum per modum voluntatis. Sed tam processio intellectus quam processio naturae, est ab uno tantum; non autem ab uno secundum quod unitur alteri, si sit perfectum agens sicut est agens divinum; et ideo uterque modus processionis convenit illi personae quae solum ab uno est.

Ad tertium dicendum, quod creatura non potest dici proprie verbum, sed magis vox verbi; sicut enim vox manifestat verbum, ita et creatura manifestat divinam artem; et ideo dicunt sancti, quod uno verbo Deus dixit omnem creaturam; unde creaturae sunt quasi voces experimentes unum verbum divinum; unde dicit Augustinus (1) (lib. 5 de libero arbitrio, cap. 28): *Omnia clamant: Deus fecit*. Sed hoc non dicitur nisi metaphorice.

ARTICULUS III.

Utrum verbum dicat semper respectum ad creaturam.
(1 p., qu. 54; et quol. 4.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod verbum semper respectum dicat ad creaturam. Sicut enim dicit Augustinus (2): *Dixit et facta sunt, id est: verbum genuit, in quo erat ut fieret creatura*. Sed per hoc ponitur respectus ad creaturam. Ergo videtur quod verbum dicat respectum ad creaturam.

2. Praeterea, Augustinus in principio Joan. (lib. 85 QQ., quaest. 65) dicit, quod verbum est operativa potentia Patris. Sed operativa potentia dicitur per respectum ad creaturam. Ergo et verbum.

3. Item, Anselmus (Monol., sive soliloq., cap. 52 et 53) dicit, quod Deus dicendo se, dixit omnem creaturam. Sed dicendo genuit verbum sibi aequale. Ergo videtur quod verbum quod genitum est a Patre, ponat respectum ad creaturam, secundum quod per verbum creaturae dicuntur a Deo.

4. Praeterea, artificata non cognoscuntur ab artifice nisi secundum quod convertitur ad formam artis quam apud se habet. Ergo idem est artificei converti ad artem suam et ad artificata, et intelligere utrumque. Sed Verbum est ars omnium eorum quae a summo artifice condita sunt. Ergo videtur quod nunquam fiat conversio intellectus paterni ad artificata, nisi per hoc quod ad verbum convertitur; et e converso quandoque convertitur ad verbum, ad artificata convertitur. Ergo videtur quod verbum semper accipiendum sit cum respectu ad creaturam.

5. Contra, nihil quod dicit respectum ad creaturam, convenit Deo ab aeterno, ut *Dominus* et huiusmodi. Sed verbum convenit Deo ab aeterno, quia in principio erat Verbum; Joan. 1, 1. Ergo verbum non dicit respectum ad creaturam.

6. Praeterea, omne nomen connotans effectum in creatura, significat divinam essentiam. Sed verbum est personale, ad minus quandoque. Ergo videtur quod verbum non dicat respectum ad creaturam.

Solutio. Respondeo dicendum, quod verbum

(1) Ut ex 40 Confess., cap. 6, colligitur, et ex lib. 11, cap. 4, et ex lib. 5 de lib. arbitrio, cap. 25, minus expresse quam primo loco, etsi aequivalenter (*Ex edit. P. Nicolai*).

(2) Lib. 4 super Genes. ad litt., cap. 11, et lib. 2, cap. 8 et in Psalm. 140 (*Ibid.*).

non semper dicitur secundum respectum ad creaturam; sed quandoque cum respectu, et quandoque sine respectu; et hoc sic patet. Verbum enim sive dicatur personaliter, sive essentialiter, est species concepta, in qua est similitudo eius quod dicitur, et dicentis, quando aliquis seipsum dicit. Constat autem quod divina essentia, sive Pater, praehabet in se similitudinem omnium creaturarum, sicut exemplar. Unde illud quod significatur ut species vel similitudo Patris aut essentiae divinae, si perfecta similitudo sit, continebit in se similitudinem omnium rerum. Sed quamvis aliquid sit species vel similitudo alterius, non tamen oportet quod semper quandoque convertitur in speciem, convertatur in illud cuius est species vel similitudo; quia in speciem vel in imaginem contingit fieri conversionem dupliciter: vel secundum quod est species talis rei, et tunc est eadem conversio in rem et speciem rei; vel in speciem secundum quod est res quaedam; et sic non oportet quod eadem conversione convertatur quis per intellectum in speciem rei et in rem; sicut quando aliquis considerat imaginem in quantum est corpus lapideum, et in quantum est similitudo Socratis vel Platonis.

Dico igitur, quod cum ipse Deus sit similitudo et species omnium rerum, duplex conversio intellectus potest fieri in ipsum; vel absolute secundum quod est res quaedam; vel in quantum est similitudo omnium rerum; et utroque modo seipsum Deus cognoscit, et supra se convertitur; quamvis non diversa, sed una operatione. Unde si verbum accipitur prout consequitur intuitum intellectus divini, secundum quod absolute seipsum intuetur, sic verbum absolute dicitur in divinis sine respectu ad creaturam, sive essentialiter sive personaliter dicitur. Si autem verbum consequatur intuitum intellectus divini prout convertitur supra se, in quantum est similitudo omnium rerum et exemplar; tunc etiam in verbo accipitur respectus ad creaturam ut est respectus artis ad artificata; et sic proprie verbo competit nomen artis. Si tamen verbum accipitur secundum ordinem manifestationis ad alterum, sic semper dicit respectum ad creaturam; quia talis manifestatio divini intellectus est per educationem creaturarum.

Ad primum igitur dicendum, quod quamvis in verbo sit unde fiat omnis creatura, nihilominus tamen consideratio verbi et eius cuius est verbum non dependet a consideratione creaturae; et ideo verbum non de necessitate dicit respectum ad creaturam.

Ad secundum dicendum, quod verbum dicitur potentia operativa Patris per modum artis; unde in quantum significatur ut ars, significatur per respectum ad creaturam. Sed non de necessitate sic intelligitur quando significatur ut verbum, sicut patet de Spiritu sancto, qui ipse est amor quo Pater diligit Filium; et iste amor est ratio amoris qui in creaturam habet, quae in sui similitudinem dilectionis adducit; et in quantum est amor absolute significatur nomine amoris, non connotando aliquem respectum ad creaturam; sed in quantum est ratio eorum quae liberaliter creaturae conferuntur, significatur nomine doni, quod respectum ad creaturam importat. Sic est de nomine verbi et nomine artis; quia verbum potest absolute dici; sed ars dicit respectum ad artificata.

Ad tertium dicendum, quod uno et eodem verbo

Pater dixit se et omnem creaturam; tamen diversa est consideratio verbi secundum quod per illud dicitur Pater et creaturae. Non enim deest cognitio absoluta sui ipsius, nec etiam cognitio absoluta creaturarum, nec etiam cognitio comparata, secundum quod cognoscit se esse causam illorum; quamvis istae tres cognitiones non differant realiter in ipso, sed ratione tantum; et ideo non exigitur ad intellectum verbi, secundum quod eo intelligitur Pater dixisse seipsum, respectus ad creaturam; sed secundum quod eo intelligitur creaturas dixisse; et ideo verbum absolute et cum respectu ad creaturam intelligitur.

Ad quartum dicendum, quod artifex potest converti ad speciem artis quae apud ipsum est, tripliciter. Vel secundum quod est similitudo rei per ipsum sciendae; et sic absolute convertitur in rem artificatam, nullam considerationem habens de arte sua. Vel in ipsam speciem artis, secundum esse quod habet in anima eius; et sic est consideratio absoluta ipsius speciei, in quantum est res quaedam; nec aliquid tunc de re artificata considerat. Vel comparando unum ad alterum, dum considerat illam speciem quae apud se est, esse causam eorum quae ab ipso fiunt. Et ita etiam est de intellectu divino, secundum quod convertitur supra seipsum, vel in quantum est res quaedam, vel prout est similitudo rerum tantum, vel prout illa res quae est similitudo est causa eorum quae sibi assimilant; quamvis istae cognitiones in Deo simul sint, et realiter non differant.

Ad quintum dicendum, quod verbum non dicit respectum ad creaturam in actu, sed quasi in habitu, sicut donum; et ideo utrumque aeternum est.

Ad sextum dicendum, quod omnis effectus creaturae est communis totius Trinitatis. Unde quid dicit respectum ad creaturam, ducit in cognitionem essentialiter, sicut in effectu suo causa cognoscitur. Sed quia non tantum essentia habet ordinem ad creaturam, sed etiam processio personalis, quae est ratio processionis creaturarum; ideo potest etiam aliquid personale cum respectu ad creaturam significari; et tunc tale nomen principii significabit personam principaliter, sed ex consequenti ducit in intellectum essentialiter; et sic est in nomine verbi et in nomine doni.

Expositio textus.

Natura igitur divina si Pater est genuit (1) Filium. Istud non sequitur; quia quamvis secundum rem idem sit Pater et generatio, tamen per verbum generationis significatur illa proprietas ut inherens et determinans illud de quo dicitur; et ideo quia essentia non determinatur a proprietate ut per se subsistente, non dicitur quod essentia generet. Sed Pater significat eandem proprietatem ut per se subsistentem, et ideo propter identitatem rei dicitur, quod essentia est Pater.

A se invicem differunt. Differentia non proprie in divinis est; quia opponitur similitudini, sicut diversitas unitati; tamen hic large accipitur pro distinctione.

(1) *Al. generat.*